

Rafał Lew-Starowicz

**PROFILAKTYKA CYBERPRZEMOCY
W SZKOLE**

Wstęp

W wyniku gwałtownego upowszechnienia dostępu do Internetu w ciągu ostatniej dekady, coraz więcej spośród obecnych w świecie zjawisk znajduje w nim swoje odzwierciedlenie. Rozrywka, wydarzenia, kultura, uczucia przenoszone są do świata Internetu, który nadaje im piętno nowoczesności. Także interakcje międzyludzkie nabierają nowych form i znaczeń. Co naturalne zatem, przemoc także znajduje w nim swój specyficzny obraz. Zjawiska obecne w sieci oddziałują bezpośrednio na ludzkie losy, czasem silniej i trwalej niż te poza nią. Czasem zjawiska występujące w rodzinie, szkole można wytłumaczyć tylko za odwołaniem się do wydarzeń i treści obecnych w Internecie. Bywa, że tam trzeba szukać przyczyn zachowań, które budzą niepokój u osób odpowiedzialnych za wychowanie dziecka.

Nawet jeśli z pozoru z dzieckiem nie dzieje się nic złego, przychodzi zaraz po szkole do domu i spędza czas w swoim pokoju, może w rzeczywistości, w przestrzeni internetowej, spotykać się z problemami, które je przerastają, i bez pomocy nie jest w stanie sobie z nimi poradzić. Internet staje się czasem żyzną glebą, na której szybko kwitną problemy, urastając w realnym świecie do gigantycznych rozmiarów.

W kontekście powyższych rozważań, zbadanie zjawiska cyberprzemocy ma przede wszystkim na celu dostarczenie wiedzy niezbędnej do przeciwdziałania mu oraz osłabienia negatywnych skutków, jakie ze sobą to zjawisko niesie. Aby środki zaradcze i dobrane narzędzia były adekwatne do występującego zagrożenia, najpierw należy dobrze je zdefiniować.

Podjęte zagadnienia, zarówno teoretyczne, jak i praktyczne, będą przedmiotem poniższych rozważań, których struktura obejmuje:

1. Istotę i charakterystykę cyberprzemocy.
2. Działania profilaktyczne.
3. Sposoby reagowania na cyberprzemoc.

1. Istota i charakterystyka cyberprzemocy

Na początku rozważań na temat zjawiska cyberprzemocy w szkole, po jego zdefiniowaniu, spróbuję odpowiedzieć na pytanie, z jak powszechnym zjawiskiem mamy do czynienia oraz jak duża jest jego dynamika.

Cyberprzemoc - kategoria przemocy z użyciem technologii informacyjnych i komunikacyjnych pojawiła się wraz z rozwojem mediów cyfrowych. Stopniowy rozwój tego zjawiska nierozzerwalnie związany jest z postępem, jaki zachodzi w dziedzinie teleinformatyki, w tym z upowszechnianiem narzędzi komunikacji wśród uczniów (Internetu, telefonów komórkowych). Termin cyberprzemoc można stosować zamiennie z pojęciami cyberagresja, cybermobbing, lub cyberbullying.

Rozpatrując cyberagresję rówieśniczą, możemy mówić o rozszerzeniu zakresu i form agresywnych zachowań do nowych obszarów przestrzeni środków telekomunikacyjnych.

Wraz z rozwojem tych ostatnich następuje przenoszenie agresywnych zachowań do coraz to nowych obszarów przestrzeni telekomunikacyjnej. Na przykład zanim pojawiły się telefony komórkowe, nękanii ofiary mogły służyć telefony stacjonarne. Jednym z typowych zachowań tego rodzaju wśród młodzieży było dzwonienie przez rówieśników ze szkoły do domu ofiary i robienie niewybrednych żartów lub wypowiedanie obraźliwych słów pod jej adresem. Obecnie taką możliwość daje szeroka gama narzędzi, którymi mogą posługiwać się sprawcy: telefony komórkowe, smartphony, aparaty cyfrowe, kamery, Internet. Małoletni sprawcy stali się obecnie bardziej mobilni, narzędzia te dają im poczucie pozostawania poza kontrolą rodziców i opiekunów. Z Internetu i telefonów komórkowych można teraz korzystać wszędzie. Zasadnicza różnica w stosunku do sytuacji z przeszłości polega na tym, że przed cyberprzemocą ofiara nie może się ukryć. Do zwykłych zachowań agresywnych dochodzi zwykle w miejscach, gdzie mało jest dorosłych świadków przestępstwa, natomiast cyberbullying wkracza nawet do domu ofiary, pozbawiając ją poczucia bezpieczeństwa¹.

Cyberprzemoc jest poważnym problemem, gdyż silnie oddziałuje na życie uczniów. Krzywdzenie emocjonalne wśród rówieśników jest zjawiskiem powszechnym, blisko 60% badanych uczniów w polskich szkołach było ofiarami takiego działania, z krzywdzeniem fizycznym miało do czynienia 23%². Internet szczególnie umożliwia krzywdzenie emocjonalne ofiary. Z danych Dziecięcego Telefonu Zaufania Rzecznika Praw Dziecka dotyczących liczby zgłoszeń o przypadkach agresji rówieśniczej

1) S. J. Jones, L. Hall, S. Kerridge, S. Woods and M. Hall, *Visualising the cyberbully. Analysing Teenagers Expressive Drawings*, Materiały konferencyjne IADIS International Conference e-society 2011, Avila s.117.

2) I. Pospiszyl, *Resocjalizacja – w stronę środowiska otwartego*, Wyd. Pedagogium, Warszawa 2007, s. 29.

wynika, iż od 1 kwietnia 2010 do 1 kwietnia 2011 roku zgłoszono tam 24 przypadki cyberprzemocy i 151 przypadków bezpośredniej przemocy rówieśniczej. Agresja elektroniczna stanowiła zatem 14% wszystkich zgłoszonych przypadków przemocy. Najczęściej celem sprawców cyberprzemocy jest zdyskredytowanie, ośmieszenie ofiary w oczach jej rówieśników. Mamy więc do czynienia z sytuacją, która może znacznie dłużej oddziaływać na jej życie, niż to ma miejsce przy bezpośrednim kontakcie z agresorem w szkole. Nad treściami zamieszczonymi w Internecie szybko tracimy kontrolę, żyją w nim własnym życiem, są powielane, zapisywane w komputerach u nieskończonej liczby użytkowników. Z pozoru niewinne, szczególnie w oczach dorosłych, zachowania mogą spowodować zaburzenia rozwojowe u dzieci.

O skali problemu świadczy opinia zamieszczona przez prowadzących portal dyzurnet.pl, który zajmuje się udzielaniem pomocy ofiarom cyberprzemocy: „Przeraza również masowość i determinacja osób prześladowających – w jednym z przypadków fikcyjny profil był usuwany kilkadziesiąt razy przez administratorów, zanim rodzic poszkodowanego dziecka skontaktował się z zespołem [Dyzurnet.pl](http://dyzurnet.pl)”³.

Cyberagresja rówieśnicza jest stałym elementem przestrzeni internetowej. Ofiarami napastowania przez innych w Internecie pada 6% dzieci w wieku 9-16 lat, i jest to odsetek identyczny zarówno w Polsce, jak i pozostałych krajach Unii Europejskiej⁴. Choć może się to wydawać mniejszą liczbą w porównaniu z nękaniami występującymi na co dzień na terenie szkoły, trzeba pamiętać, iż charakter cyberagresji jest inny, przede wszystkim nie jest incydentalny i nie odchodzi w niepamięć tak szybko, jak incydentalne zdarzenie w szkole czy na podwórku. Ze wszystkich zagrożeń związanych z korzystaniem z komputera i Internetu przez dzieci, najmniejszą świadomość ich opiekunowie mają właśnie na temat napastowania ich przez rówieśników w sieci, 63% rodziców dzieci, które były nęcane w Internecie, uważa, że takie zdarzenie nie miało miejsca⁵.

Wynika to z faktu, że dzieci niechętnie dzielą się takimi informacjami z rodzicem, nie sądzą, iż może on im pomóc w takiej sytuacji, co potęguje u dzieci poczucie osamotnienia i bezradności. Zaledwie 15% ofiar rozmawia z rodzicami, 30% z przyjacielem, blisko 40% nie robi nic, żeby się obronić⁶. Rodzice mało czasu poświęcają na rozmowy z dziećmi o ich problemach, traktują zapewnienie im materialnego bytu za swoje podsta-

3) http://www.dyzurnet.pl/aktualnosci/agresja_w_sieci.html [dostęp: 7.07.2011].

4) L. Kirwil, *Polskie dzieci w Internecie. Zagrożenia i bezpieczeństwo – część 2*. Częściowy raport z badań EU Kids Online II przeprowadzonych wśród dzieci w wieku 9-16 lat i ich rodziców, SWPS – EU Kids Online – PL, Warszawa 2011, s. 20.

5) Tamże, s. 45.

6) http://www.fasa.net/upload_documents/CyberbullyingPresentation.pdf [dostęp: 6.07.2011].

wowe zadanie, które determinuje ich relacje z dziećmi. Wiedzę o problemach dzieci czerpią coraz częściej z mediów, czasem od innych dorosłych usłyszą, że dziecko znajomych coś spotkało niepokojącego i wtedy pomyślą, czy ich także nie jest narażone na podobne niebezpieczeństwa.

2. Działania profilaktyczne

Rozważanie profilaktyki cyberprzemocy rówieśniczej należy prowadzić z dwóch perspektyw: ogólnej - na płaszczyźnie społeczeństwa, oraz szczególnej - z poziomu rodziny i szkoły. Czynniki, które powodują, że ta forma agresji wpisała się trwale w relacje rówieśnicze, są konsekwencją wielu uwarunkowań wynikających z rozwoju społeczeństwa postindustrialnego, jego wpływu na rodzinę i na kształtowane przez nią jednostki. Działaniem profilaktycznym - do podjęcia na płaszczyźnie ogólnej - jest wspieranie budowy powszechnego systemu wartości w społeczeństwie opartym na poszanowaniu prawa, honoru, autorytetach, kulturze, rozwoju intelektualnym, poczuciu bezpieczeństwa, więzach rodzinnych⁷.

Rola procesu wychowawczego w obrębie rodziny ma pierwszorzędne znaczenie. Wynika ona ze zróżnicowanych mechanizmów procesu wychowawczego, za które odpowiada rodzina, scharakteryzowanych między innymi przez S. Kawulę:

- mechanizm naśladownictwa i identyfikacji;
- mechanizm kontroli społecznej, związany z systemem kar i nagród;
- mechanizm inspirujący i pobudzający aktywność dziecka⁸.

Młodszy wiek szkolny dziecka to okres, w którym dzieci odczuwają silne emocje, dynamicznie przebiega proces jego uspołeczniania, nawiązywania kontaktów interpersonalnych, określania swojej przynależności do grup, miejsca w hierarchii, stosowania się do określonych norm⁹. Dlatego szkoła, w której dziecko spędza coraz więcej czasu, i panujące w niej relacje oraz otrzymywane tam wiadomości, odgrywają tak wielką rolę w profilaktyce zachowań niepożądanych. Szkoła jest miejscem, które umożliwia dotarcie z informacją do rodzica, dając wyjątkową szansę na zwrócenie mu uwagi na temat problemów i zagrożeń, z którymi uczniowie stykają się w codziennym życiu.

Problem cyberprzemocy zaczyna narastać w okresie dojrzewania. W Pol-

7) K. Laskowska, *Zapobieganie patologiom – wyzwaniem dla edukacji współczesnego społeczeństwa, spojrzenie kryminologa*, [w:] *Edukacja z perspektywy przemian kulturowo-społecznych*, Wyd. Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Białystok 2010, s. 160-161.

8) S. Kawula, *Rodzina jako grupa i instytucja opiekuńczo-wychowawcza*, [w:] S. Kawula, J. Brągiel, A.W. Janke, *Pedagogika rodziny. Obszary i panorama problematyki*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2005, s. 57-58.

9) A. Andrzejewska, *(Nie)Bezpieczny komputer, od euforii do uzależnień*, Wyd. APS, Warszawa 2008, s. 16.

sce jest to czas, kiedy dzieci idą do gimnazjum. Często krytykuje się utworzenie gimnazjów w kontekście największej ilości problemów wychowawczych, jakie tam występują. Choć nie pozostaje bez wpływu fakt, iż dzieci po opuszczeniu szkoły podstawowej znajdują się w nowym środowisku, gdzie hierarchia wśród rówieśników musi zostać na nowo określona, oraz nie czują się tak bezpiecznie, jak w znanym środowisku, to większość problemów wynika po prostu z ich wieku. Młodzież w tym okresie pozostaje pod szczególnie silnym wpływem rówieśników, mediów i autorytetów spoza rodziny i nauczycieli. Normy wpajane przez system nauczania zostają zastąpione przez normy grupowe, szczególnie silnie u uczniów, których rodziny nie wykształciły u nich trwałego systemu wartości i dla akceptacji grupy są w stanie łatwo zrezygnować z wpajanych im zasad¹⁰. W tym czasie następuje zachwianie autorytetu nauczyciela, dlatego dochodzi też do zjawiska cyberprzemocy, której sprawcami względem nauczyciela stają się uczniowie. Przybiera to różną formę czasem zamieszczaniem na forum szkoły czy portalu społecznościowego wykpiwających nauczyciela komentarzy bądź filmów lub też informacji o jego adresie mailowym, zachęcające do wysyłania obraźliwych wiadomości na ten adres. Jeśli zdamy sobie sprawę, jak bardzo ważny jest dla dorosłych ich wizerunek, o czym świadczy chociażby to, iż coraz więcej Polaków sprawdza, wpisując swoje imię i nazwisko, informacje zamieszczone w Internecie na swój temat, uświadomimy sobie, jak ochrona wizerunku może być istotna dla dorastającej młodzieży.

Do cyberprzemocy w środowisku szkolnym dochodzi najczęściej na trzech płaszczyznach:

- uczeń - uczeń,
- uczeń - osoba dorosła (może to być nauczyciel, rodzic kolegi z klasy). Niektóre badania wskazują, iż nawet 5% nauczycieli padło ofiarą cyberprzemocy ze strony uczniów¹¹.

Brytyjska organizacja *Beatbullying*, która zajmuje się przeciwdziałaniem cyberprzemocy rówieśniczej, dokonała klasyfikacji grup największego ryzyka potencjalnych ofiar. Według niej na bycie ofiarą najbardziej narażone są:

1. Dzieci, które pochodzą z dysfunkcyjnych rodzin. Będących wykorzystywanymi seksualnie, zaniedbane, świadkowie przemocy domowej, niepełnych rodzin.

2. Dzieci z zaburzeniami – z przewlekłymi zaburzeniami fizycznymi, złym stanem zdrowia, mające trudności z nauką.

3. Dzieci z zaburzeniami emocjonalnymi i zachowań - te dzieci mogą być szykanowane *offline*, a następnie bardziej narażone na zagrożenia

10) Tamże, s. 24.

11) J. Pyżalski [w:] *Cyberprzemoc wśród dzieci i młodzieży*, red. Robin M.Kowalski, Susan P. Limber, Patricia W. Agatston, Wydawnictwo UJ, Kraków 2010, s. 13.

w Internecie. U takich dzieci mogą wystąpić różne objawy, takie jak skłonność do samookaleczenia, są bardzo podatne na próby samobójcze.

4. Dzieci wykluczone, nie mające dostępu do usług, które są powszechnie dostępne dla innych dzieci. Może to dotyczyć dzieci z biednych rodzin, niepełnosprawnych. Pomimo tego że często nie mają możliwości korzystania w domu z Internetu, padają ofiarami niektórych form przemocy w sieci (tworzenie fałszywych stron, kradzież tożsamości, zamieszczanie ich wizerunku)¹².

Dla rodziców pewną wskazówką czy ich dziecko padło ofiarą cyberprzemocy może być jeden z poniższych syndromów:

1. Dziecko używa komputera późno w nocy, dłużej niż to robiło zwykle.
2. Dziecko uzyskuje gorsze wyniki w nauce.
3. Dziecko wykazuje zmiany w sytuacjach życia codziennego, takich jak spanie, jedzenie, zmiany nastrojów.
4. Dziecko sprawia wrażenie przygnębionego, kiedy wstaje od komputera lub generalnie wydaje się bardziej strachliwe, wycofane, szczególnie w sprawach związanych ze szkołą.
5. Dziecko sprawia wrażenie zacierania śladów swojej aktywności w Internecie.
6. Dziecko częściej w szkole sprawia problemy wychowawcze¹³.

Ofiarą cyberprzemocy może paść w zasadzie każde dziecko. Nie można tylko problemu wiązać z tymi, które mają specyficzne problemy lub niskie poczucie własnej wartości. Wystarczy, że swym zachowaniem w jakikolwiek sposób narażą się sprawcy. Czasem wystarczy, że dziecko znajdzie się w niewłaściwym czasie, w niewłaściwym miejscu w „wirtualnym” świecie. Zatem sama obecność w sieci dziecka, jego profil na portalu społecznościowym może sprowokować osobę, która akurat ma ochotę komuś dokuczyć.

Kiedy przyjrzymy się dostępnym badaniom dotyczącym zjawiska cyberagresji rówieśniczej, możemy wywnioskować, że dziewczynki statystycznie stanowią większą grupę wśród ofiar cyberbullyingu, częściej też, kiedy są ofiarami, stosując przemoc wobec innych. Chłopcy natomiast z zasady preferują agresję bezpośrednią¹⁴.

12) <http://www.beatbullying.org/pdfs/Virtual%20Violence%20-%20Protecting%20Children%20from%20Cyberbullying.pdf>, s.8-10, [dostęp: 12.02.2010].

13) A. Rusel, *Cyberbullying: Who, What, Where, Why, and What Now?* [w:] *Counseling and Human Development*, ProQuest Education Journals, Kwiecień 2009, vol.41, s. 8.

14) Badania zostały przeprowadzone w 2007 roku przez R. M. Kowalskiego i S. P. Limber, przytoczone przez E. Staksrud, *Problematic conduct: juvenile delinquency on the internet*, [w:] S. Livingstone, L. Haddon (red.), *Kids online Opportunities and risks for children*, Policy Press, Bristol 2009, s. 151.

Dzieci niechętnie dzielą się informacją o prześladowaniu ich przez rówieśników z rodzicami czy nauczycielami z klasy. Młodsze dzieci (4-12 lat) mają trudność z opisaniem swoich stanów emocjonalnych, dlatego dobrym narzędziem ekspresji stosowanym w profilaktyce cyberprzemocy jest rysunek¹⁵. Poprzez wizualizację, drogą skojarzeń odnoszących się do agresji elektronicznej, można dowiedzieć się, czego najbardziej się obawiają, jakie zachowania uważają za przejaw tego zjawiska. Dzieci nie rozróżniają cyberprzemocy i skutków, jakie ona niesie dla ofiary, od zwykłego nękania na szkolnym podwórku, dlatego podstawowym zadaniem stojącym przed nauczycielem jest rozpoznanie tego zjawiska¹⁶. Po wstępnym omówieniu przez nauczyciela z jakim zjawiskiem mają do czynienia oraz jakie konsekwencje prawne ono rodzi, uczniowie powinni móc wyrazić swoje odczucia związane z tym tematem, poprzez samodzielne przygotowanie prac rysunkowych.

Kampanie profilaktyczne, np. prowadzone w ramach programu Komisji Europejskiej Saferinternet, mają na celu uwrażliwienie na problem cyberagresji oraz uświadomienie społeczeństwa o konsekwencjach wynikających z tego typu zachowań. Pozytywnym aspektem tego typu kampanii, angażujących uczniów w dyskusję nad tym przedmiotowym problemem, jest to, że nie tylko przekazują przez nauczyciela wiedzę o problemie, ale angażują się bezpośrednio w przygotowanie różnego rodzaju materiałów edukacyjnych, filmów, nawet scenek teatralnych, także na ogłaszane w ramach projektu konkursy, co pełni funkcję profilaktyczną. Szkoła, w której na zajęciach potencjalne ofiary i sprawcy mogą dowiedzieć się czegoś o cyberagresji i przygotowanie dla nich materiałów edukacyjnych, sprawia, iż są potencjalnie mniej narażeni na dotknięcie tym problemem.

Ważnym elementem wsparcia dla rozwoju działań profilaktycznych w szkole, w tym poruszania tej tematyki na lekcjach, jest zmieniona podstawa programowa dla szkół, która od września 2009 roku jest realizowana w polskich szkołach. Zgodnie z nią już uczeń kończący trzecią klasę szkoły podstawowej (9 lat) powinien „znać zagrożenia wynikające z korzystania z komputera, Internetu i multimediiów”¹⁷. Taki zapis daje możliwość włączania tej tematyki nie tylko do programu lekcji, ale, co za tym idzie, może znaleźć stałe miejsce w podręcznikach szkolnych oraz pomocach dydaktycznych dla nauczycieli. Innymi działaniami o charakterze profilaktycznym w szkole, w kontekście cyberprzemocy rówieśniczej, może być:

15) S. J. Jones, L. Hall, S. Kerridge, Sarah Woods and Marc Hall, *Visualising the cyberbully Analysing Teenagers Expressive Drawings*, Materiały konferencyjne IADIS International Conference e-society 2011, Avila s. 118.

16) Tamże, s. 123.

17) http://bip.men.gov.pl/men_bip/akty_prawne/rozporzadzenie_20081223_zal_2.pdf, [dostęp: 9.02.2010].

1) Wdrożenie procedury reagowania na zjawisko cyberprzemocy obejmujące: „udzielenie wsparcia ofierze przemocy, zabezpieczenie dowodów i ustalenie okoliczności zdarzenia, wyciągnięcie konsekwencji wobec sprawcy oraz praca nad zmianą postawy ucznia”¹⁸,

2) Organizowanie konkursów dla uczniów na najciekawsze, pożyteczne formy wykorzystania nowoczesnych technologii, zachęcając ich tym samym do twórczego i odpowiedzialnego użytkowania narzędzi elektronicznych.

W celach profilaktycznych należałoby także organizować spotkania w klasach na temat cyberprzemocy objaśniające uczniom, czym to zjawisko jest, sprawdzenia za pomocą anonimowych ankiet, ile przypadków cyberprzemocy występuje w szkole, a także zachęcić rodziców do poświęcania uwagi temu problemowi. Praktyka pokazuje, iż dobrze jest zapraszać kogoś, kto o tym zagrożeniu opowie rodzicom podczas wywiadówek. Jeśli rodziców się wcześniej powiadomi, że taka prezentacja będzie miała miejsce - zwykle nie reagują entuzjastycznie, natomiast gdy zostaną postawieni przed faktem, to doceniają wysiłki nauczyciela. Należy pamiętać, że dziecko spędza zwykle więcej czasu w domu niż w szkole, stąd dotarcie do rodziców z informacją, nawet stosując tego typu wybieg, jest ważne. Istotne jest także uświadomienie zarówno uczniom, jak i ich rodzicom prawnych aspektów cyberprzemocy – wiele z jej form wyczerpuje znamiona czynu karalnego.

3. Sposoby reagowania na cyberprzemoc

Najważniejsza w kontekście zjawiska cyberbullingu jest odpowiednia reakcja osób sprawujących nadzór i opiekę nad dziećmi, na każdy odnotowany jej przypadek. Chodzi tu zarówno o wychowawców, nauczycieli oraz opiekunów i rodziców dzieci. Ze względu na specyfikę tej formy przemocy, położenie ofiary jest niezwykle trudne, często towarzyszy jej poczucie bezradności. Rozmiar zdarzenia i jego skutki często ofiarę przerastają, szczególnie jeśli jest to młody człowiek. W przypadku tzw. zwykłej przemocy oprócz uczucia bólu, strachu oraz upokorzenia, które mijają i dość łatwo je przezwyciężyć, nie ma zwykle tak dotkliwych jej skutków, jak w przypadku cyberprzemocy. Łatwiej także zapobiec wystąpieniu przypadku zwykłej przemocy. Prościej przeciwdziałać narażeniu dziecka na tego typu zachowania ze strony rówieśników, uniknąć sytuacji sprzyjających staniu się ofiarą przemocy (np. określonego miejsca) oraz łatwiej ukryć fakt bycia poszkodowanym przed innymi. W przypadku cyberprzemocy Internet staje się narzędziem przemocy, a jego liczni użytkownicy współsprawcami, co wywołuje w konsekwencji większe szkody niż kij

18) Ł. Wojtasik (red.), *Jak reagować na cyberprzemoc. Poradnik dla szkół*, Wyd. Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa 2009, s. 14.

w rękę jednego bądź kilku sprawców.

Ze względu na brak odpowiedniej wiedzy wśród nauczycieli o sposobach zabezpieczania dowodów przestępstwa, na temat działań, jakie należy podjąć w celu zmiany postawy sprawcy oraz odpowiedniego wsparcia ofiary, zwykle więcej niż jedna osoba dorosła musi zostać zaangażowana w działania, wynikłe z takiego zdarzenia. Do zadań osoby dorosłej, opiekuna dziecka należy zebranie maksymalnie dużej ilości dowodów w formie elektronicznej: screenów stron, rozmów w komunikatorach, linków do stron, które zawierają teksty nękania czy wyszydzania ofiary, nagrania rozmów. Pomoc psychologiczna ofierze musi polegać na odbudowie jej pewności siebie, sprawieniu, aby dziecko nie koncentrowało się na traumatycznym zdarzeniu, jakiego doświadczyło.

Warto pamiętać, że zachowania należące do katalogu zjawiska cyberprzemocy stoją w sprzeczności z większością regulaminów i zasad, obowiązujących portale, na których do niej dochodzi. Trzeba po raz kolejny wspomnieć, że można uzyskać wsparcie ze strony ich administratorów w sytuacjach wystąpienia takich praktyk. Bezpośrednio odpowiedzialnymi osobami za bezpieczeństwo użytkowników popularnych forów i czatów są zespoły tzw. moderatorów¹⁹. Należy się do nich zwracać z żądaniem usunięcia konkretnej treści, czasem zablokowania konta agresywnego użytkownika.

Właściciele kawiarenek internetowych także powinni wprowadzić zasady bezpieczeństwa, pozwalające na prowadzenie przez ich pracowników nadzoru aktywności dzieci korzystających komputerów. Instytucje państwowe natomiast winny wymóc na właścicielach serwisów, aby w widocznym miejscu na ich stronach znalazło się przekierowanie do formularza pozwalającego zgłosić nadużycie. Może to być odpowiednia ikona, najlepiej gdyby był to znak graficzny, taki sam na wszystkich forach internetowych i portalach społecznych.

Popularną w Wielkiej Brytanii formą reagowania na cyberprzemoc jest tworzenie ośrodków pomocy, w których uczniowie niosą pomoc innym uczniom doświadczonym w ten sam co oni sposób. Program CyberMentors, w ramach którego udzielane jest takie wsparcie, wykształcił od marca 2009 roku 1815 rówieśniczych doradców, mających możliwość skonsultowania się z prawnikami także dostępnymi *on-line*²⁰. Wydaje się, że szczególnie skutecznym rozwiązaniem jest udzielanie wsparcia ofierze przez starszych kolegów ze szkoły. W konfrontacji z nimi sprawcy tracą ochotę do ponowienia szyskan. Taka empatyczna postawa uczniów wynika z umiejętnie prowadzonych zajęć w szkołach, z poruszanej na lekcjach problematyki.

19) A. Andrzejewska, J. Bednarek, W. Bożejewicz, A. Chaberska, *Dziecko w sieci*, Wyd. Fundacja Pedagogium, Warszawa 2008, s. 39.

20) <http://www.beatbullying.org/pdfs/Virtual%20Violence%20-%20Protecting%20Children%20from%20Cyberbullying.pdf>, s. 48 [dostęp: 16.02.2010].

Dla większości szkód będących wynikiem cyberprzemocy rówieśniczej właściwym do dochodzenia swoich praw jest prawo cywilne. Aby powiadomić sąd w takiej sytuacji, należy złożyć pozew do sądu zgodnie z miejscem zamieszkania sprawcy (jeśli je znamy) lub miejscem powstania naruszenia prawa. Zgodnie z Art 23. Kodeksu cywilnego „dobra osobiste człowieka, jak w szczególności zdrowie, wolność, cześć, swoboda sumienia, nazwisko lub pseudonim, wizerunek, tajemnica korespondencji, (...) pozostają pod ochroną prawa cywilnego niezależnie od ochrony przewidzianej w innych przepisach”²¹. W Europie Zachodniej są to czasem bardzo wysokie sumy, co świadczy o traktowaniu cyberprzestępstw nawet bardziej surowo przez sądy od przypadków zwykłego pobicia. Zmiany w kodeksie karnym, które weszły w życie w czerwcu 2010 roku, przewidują karanie za utrwalanie nagiej osoby lub osoby w trakcie czynności seksualnej, jeśli użyto w tym celu wobec niej przemocy, groźby bezprawnej lub podstępny, oraz karanie za rozpowszechnianie wizerunku nagiej osoby lub osoby w trakcie czynności seksualnej bez jej zgody. Takie przestępstwo podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5²². Jeśli teraz, po wejściu w życie tych przepisów, ktoś na przykład nagra koleżankę z klasy przebijającą się po zajęciach wychowania fizycznego, może spodziewać się surowej kary, jeśli ona lub jej rodzice zgłoszą to przestępstwo Policji. Nie tylko rozpowszechnianie takich treści, ale sam fakt nagrania będzie stanowił przestępstwo.

Można tu jeszcze wymienić cały katalog wykroczeń i przestępstw: naruszenie czci (zniesławienie, znieważenie), groźenie innej osobie przy użyciu Internetu lub telefonu komórkowego, wypowiadając słowa, wysyłając teksty lub w inny sposób z zamiarem negatywnego oddziaływania na psychikę odbiorcy, natarczywe niepokojenie poprzez wysyłanie wiadomości lub telefonu (tzw. stalking).

Jeśli na terenie szkoły nie ma pedagoga lub osoby, która jest w stanie skutecznie wcielić w życie zasady przeciwdziałania cyberprzemocy, należy nawiązać współpracę ze specjalistami z zespołów, które nieodpłatnie służą radą i konkretną pomocą w sytuacji wystąpienia tego typu problemów. Mogą oni doradzić, w jaki sposób przeprowadzić lekcję, wywiadówkę, spotkanie informacyjne, a także jakie gotowe materiały są dostępne na ten temat.

Do zespołów przyjmujących zgłoszenia o cyberprzemocy, udzielających wsparcia i informacji, jak się przed nią bronić, należą: Zespół dyżurnet.pl działający przy Naukowej i Akademickiej Sieci Komputerowej, Zespół helpline.org.pl Fundacji Dzieci Niczyje oraz Dziecięcy Telefon Zaufania Biura Rzecznika Praw Dziecka.

Wiele pożytecznych informacji i materiałów edukacyjnych na temat

21) <http://e-prawnik.pl/dokumenty/kodeksy/kodeks-cywilny/osoby-fizyczne-osoby-czesc-ogolna/zdolnosc-prawna-i-zdolnosc-do-czynnosci-prawnych.html> [dostęp: 16.02.2010].

22) <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20092061589> [dostęp: 16.02.2010].

profilaktyki cyberprzemocy nauczyciele mogą znaleźć na stronie:
<http://www.saferinternet.pl/informacje/multimedia.html>.

Zakończenie

Chociaż polski system prawny obejmuje swym zasięgiem przestępstwa z zakresu cyberprzemocy, należy przede wszystkim zwiększyć świadomość społeczną na temat ich szkodliwości. Chociaż większość stanowi w myśl prawa wykroczenie - przestępstwa niższej rangi, w istocie bardzo dużo wysiłku kosztuje zebranie materiału dowodowego, niwelowanie skutków, jakie przestępstwo powoduje. Konsekwencje czynu mogą być bardzo poważne, za co automatycznie nie przypisuje się winy sprawcy przestępstwa, tylko innym czynnikom, jak słaba konstrukcja psychiczna czy problemy rodzinne ofiary. W związku z tym, aby nie dochodziło do tragedii, musi być prowadzona odpowiednia edukacja na temat cyberprzestępstw, aby środowisko ofiary potrafiło w porę zdiagnozować problem i mu przeciwdziałać. Problem ten zasługuje na poważne potraktowanie przez wszystkie odpowiedzialne za los dzieci osoby dorosłe z jego otoczenia.

Trzeba społeczeństwu uzmysłowić, iż gorszym od nękania doznaniem dla dzieci, dla ich rozwijającej się osobowości i budowanych starannie relacji z otoczeniem, jest tylko śmierć bliskiej osoby, co także jest wnioskiem popartym badaniami²³. W związku z tym, pomoc dziecku - ofierze, a przede wszystkim profilaktyka, muszą być odpowiednio skuteczne.

Obecnie coraz więcej działań jest podejmowanych na rzecz edukacji o tym problemie w szkole. Wiele organizacji pozarządowych, wolontariuszy prowadzi zajęcia w szkołach na temat cyberbullingu. Jednakże w sytuacji braku odpowiednich wzorców zachowań, autorytetów, przy poczuciu powszechnej bezkarności wśród młodzieży szkolnej, nie nastąpi znaczna poprawa, dopóki nie zostaną przywrócone odpowiednie proporcje w wychowaniu młodzieży, zarówno w szkole, jak i, przede wszystkim, w domu.

Wszystkie działania muszą otrzymać odpowiednie wsparcie ze strony władz publicznych - znaleźć odzwierciedlenie w przepisach prawa. Obserwacja rozwoju zjawiska cyberprzemocy świadczy o słabym skoordynowaniu działań na rzecz przeciwdziałania temu zjawisku. Wsparciem idei edukacji na temat zagrożeń związanych z cyberprzemocą i ich przeciwdziałaniu byłoby niewątpliwie ustanowienie przez Ministerstwo Edukacji Narodowej priorytetu nadzoru pedagogicznego dla szkół o nazwie: „Przeciwdziałanie cyberprzemocy w szkole”. O ile zmiany prawa są procesem długotrwałym, ustanowienie takiego priorytetu jest bardzo proste i zachęciłoby szkoły do włączania się i korzystania z istniejących inicjatyw edukacyjnych.

23) J. Lenardon, *Protect Your Child on the Internet: A Parent's Toolkit*, Self-Counsel Press, North Vancouver 2006, s. 47.

Bibliografia

Druki zwarte:

Andrzejewska A., *(Nie)Bezpieczny komputer, od euforii do uzależnień*, Wyd. APS, Warszawa 2008.

Andrzejewska A., J. Bednarek, W. Bożejewicz, A. Chaberska, *Dziecko w sieci*, Wyd. Fundacja Pedagogium, Warszawa 2008.

Kawula S., *Rodzina jako grupa i instytucja opiekuńczo-wychowawcza*, [w:] S. Kawula, J. Bągiel, A.W. Janke, *Pedagogika rodziny. Obszary i panorama problematyki*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2005.

Kirwil, L. (2011). *Polskie dzieci w Internecie. Zagrożenia i bezpieczeństwo – część 2*. Częściowy raport z badań EU Kids Online II przeprowadzonych wśród dzieci w wieku 9-16 lat i ich rodziców. Warszawa: SWPS – EU Kids Online – PL.

Laskowska K., *Zapobieganie patologiom – wyzwaniem dla edukacji współczesnego społeczeństwa, spojrzenie kryminologa*, [w:] *Edukacja z perspektywy przemian kulturowo-społecznych*, Wyd. Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Białystok 2010.

Lenardon J., *Protect Your Child on the Internet: A Parent's Toolkit*, Self-Counsel Press, North Vancouver 2006.

Pospiszyl K., *Resocjalizacja – w stronę środowiska otwartego*, Wyd. Pedagogium, Warszawa 2007.

Pyżalski J. [w:] *Cyberprzemoc wśród dzieci i młodzieży*, red. Robin M.Kowalski, Susan P.Limber, Patricia W. Agatston, Wydawnictwo UJ, Kraków 2010.

Staksrud E., *Problematic conduct: juvenile delinquency on the internet*, [w:] S. Livingstone, L. Haddon (red.), *Kids online Opportunities and risks for children*, Policy Press, Bristol 2009.

Susan J. Jones, Lynne Hall, Sue Kerridge, Sarah Woods and Marc Hall, *Visualising the cyberbullyAnalysing Teenagers Expressive Drawings*, Materiały konferencyjne IADIS International Conference e-society 2011, Avila.

Wojtasik Ł. (red.), *Jak reagować na cyberprzemoc. Poradnik dla szkół*, Wyd. Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa 2009.

Czasopisma:

Matuszewska B., *Mass media - szanse i zagrożenia*, [w:] *Wychowawca*, nr 6 (114)/2002.

Sabella Rusel A., *Cyberbullying: Who, What, Where, Why, and What Now?* [w:] *Counseling and Human Development*, ProQuest Education Journals, kwiecień 2009, vol.41.

Netografia:

http://www.dyzurnet.pl/aktualnosci/agresja_w_sieci.html.

http://www.fasa.net/upload_documents/CyberbullyingPresentation.pdf.

<http://www.beatbullying.org/pdfs/Virtual%20Violence%20-%20Protecting%20Children%20from%20Cyberbullying.pdf>.

http://bip.men.gov.pl/men_bip/akty_prawne/rozporzadzenie_20081223_zal_2.pdf.

<http://www.beatbullying.org/pdfs/Virtual%20Violence%20-%20Protecting%20Children%20from%20Cyberbullying.pdf>.

<http://e-prawnik.pl/dokumenty/kodeksy/kodeks-cywilny/osoby-fizyczne-osoby-czesc-ogolna/zdolnosc-prawna-i-zdolnosc-do-czynnosci-prawnych.html>.

<http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20092061589>.